

Józef Misala

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

NOWE KRAJE CZŁONKOWSKIE UNII EUROPEJSKIEJ W PROCESACH REGIONALNEJ INTEGRACJI GOSPODARCZEJ I GLOBALIZACJI

1. Wstęp

Regionalna integracja gospodarcza jest procesem, który stanowi istotną część składową postępującego procesu internacjonalizacji i globalizacji życia gospodarczego we współczesnym świecie. Procesy te wyróżniają się dodatkowo wieloma podobieństwami, co wcale nie oznacza, że nie należy ich od siebie odróżniać. Istotne jest przede wszystkim to, że podczas gdy istota procesu globalizacji sprowadza się do stopniowego łączenia gospodarek poszczególnych krajów w skali świata jako całości, to integracja regionalna oznacza także scalanie, tylko w skali określonej grupy krajów. W związku z tym regionalna integracja gospodarcza jest procesem bardziej uporządkowanym w tym sensie, że pogłębianiu tego procesu towarzyszy rozwój form instytucjonalnych, od strefy wolnego handlu począwszy, a na pełnej integracji gospodarczej skończywszy. Zarazem kraje członkowskie regionalnego ugrupowania integracyjnego dysponują z reguły większymi możliwościami łagodzenia pewnych negatywnych skutków globalizacji oraz skutków zakłóceń rynkowych, często na niekorzyść krajów trzecich. W tym sensie – zresztą nie tylko – każda instytucjonalna forma regionalnego ugrupowania integracyjnego (strefa wolnego handlu, unia celna, wspólny rynek itd.) jest tylko tzw. drugim najlepszym rozwiązaniem (*second best solution*), biorąc pod uwagę dobrobyt świata jako całości.

2. Zarys procesu integracji krajów Europy Środkowej i Wschodniej z pozostałymi krajami członkowskimi rozszerzonej Unii Europejskiej w sferze handlu i produkcji

W maju 2004 r. rozpoczął się niewątpliwie nowy etap w rozwoju powiązań gospodarczych między piętnastoma wcześniejszymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej (UE-15) oraz nowymi wschodnio- i środkowoeuropejskimi krajami nazywanymi też dalej jako CEE-8 (Central Eastern Europe), a także między tymi

krajami oraz Cyprem i Malcią. Procesy dostosowawcze do rozpoczęcia i kontynuacji owego nowego etapu obserwowano jednak znacznie wcześniej i warto je prześledzić – z tym, że analizę ogranicza się dalej wyłącznie do doświadczeń krajów CEE-8 (a zatem z wyłączeniem Cypru i Malty) oraz że te kraje określa się zamiennie mianem nowych krajów członkowskich rozszerzonej Unii Europejskiej (EU-25).

Intensywność i struktura powiązań handlowych. Integracja w sferze handlu między krajami członkowskimi Unii Europejskiej w poprzednim składzie (EU-15) i nowymi jej krajami (CEE-8, tj. bez uwzględniania Cypru i Malty) rozpoczęła się wiele lat przed ich formalną akcesją do tej Unii (szerzej zob. [Lessons from... 1998; Dicke, Foders 2000; Buch 2003; Borbely, Gern 2003; *New Europe...* 2005]. Proces ten dokonywał się pod wpływem oddziaływania wielu różnorodnych czynników. Z jednej strony chodziło o czynniki zależne bezpośrednio od krajów UE-15, z drugiej zaś o czynniki mniej lub bardziej zależne od samych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które zamierzały przystąpić do Unii Europejskiej i które stopniowo zbliżały się do tych krajów m.in. (choć nie tylko) w sferze handlu (tab. 1).

Tabela 1. Struktura geograficzna handlu zagranicznego krajów Europy Środkowo-Wschodniej w 2003 roku (w %)

Import Eksport	Estonia	Litwa	Łotwa	POLSKA	Republika Czeska	Słowacja	Słowenia	Węgry	CEE-8	EU-15	Rosja	Inne kraje
Estonia	×	4,0	7,4	1,4	0,5	0,1	0,0	1,0	13,0	57,8	3,1	26,1
Litwa	4,3	×	9,7	3,4	0,4	0,1	0,2	0,6	18,7	42,1	10,1	29,1
Łotwa	6,6	8,2	×	1,5	0,5	0,3	0,1	0,2	17,4	61,8	5,4	15,4
POLSKA	0,3	2,5	0,7	×	4,1	1,6	0,3	2,4	11,9	68,8	2,8	16,5
Republika Czeska	0,1	0,4	0,2	4,8	×	8,0	0,7	2,3	16,5	63,8	1,2	18,5
Słowacja	0,1	0,2	0,1	4,6	13,0	×	0,8	4,1	23,0	62,3	1,3	13,4
Słowenia	0,1	0,3	0,1	2,8	1,8	1,4	×	2,0	8,5	58,6	11,4	21,5
Węgry	0,1	0,2	0,1	2,2	2,0	2,0	0,8	×	5,5	73,6	1,5	19,4
Razem	11,6	15,8	18,3	20,3	22,3	13,5	2,9	12,6	×	×	×	×

Źródło: [Direction of Trade... 2005]; obliczenia własne.

Kraje członkowskie Unii Europejskiej w dawnym składzie (UE-15) były zawsze ważnymi partnerami handlowymi Polski i wielu krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W okresie transformacji i stowarzyszenia tych krajów z Unią rola i znaczenie jej krajów członkowskich wyraźnie się zwiększyły, a jednocześnie kraje CEE-8 awansowały do roli partnerów handlowych większości z krajów członkowskich UE-15. Był to efekt tradycji powiązań gospodarczych między tymi krajami, gospodarczego ciężenia większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej do Europy Zachodniej, szeroko rozumianej atrakcyjności samej Unii jako gospodarczego i politycznego ugrupowania integracyjnego, a jednocześnie swoisty skutek chęci (wręcz konieczności) odreagowania na mechanizmy funkcjonowania byłej Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej ze

wszystkimi tego negatywnymi skutkami (bardziej konkurencyjne niż komplementarne struktury małych i średnich krajów członkowskich tego ugrupowania, ich międzygałęziowa komplementarność w stosunku do gospodarki byłego Związku Radzieckiego, depresja wzajemnego handlu, wyraźny niedorozwój migracji czynników wytwórczych itd.). Ogólnie biorąc, szeroko rozumiane koszty porozumiewania się w ramach byłej RWPG starano się i stara się nadal w wielu krajach Europy Środkowo-Wschodniej zastąpić niższymi kosztami owego porozumiewania się (łącznie z kosztami transportu) z krajami zachodnioeuropejskimi, głównie z krajami UE-15, które to kraje w rozszerzeniu Unii Europejskiej na Wschód dostrzegają również różnorodne korzyści dla siebie, zwłaszcza w ujęciu perspektywicznym (tab. 2).

Tabela 2. Handel Unii Europejskiej i handel wewnątrzunijny według krajów i ich grup w 2004 roku

Kraje/grupy krajów	Import ogółem	Import wewnątrzunijny		Eksport ogółem	Eksport wewnątrzunijny	
		wartość	udział w imporcie ogółem		wartość	udział w eksporcie ogółem
		mln euro	%		mln euro	%
CEE-8						
Estonia	7 016	5 050	72,0	4 780	3 840	80,3
Litwa	9 875	6 222	63,0	7 451	4 951	66,4
Łotwa	5 632	4 233	75,2	3 177	2 444	76,9
POLSKA	71 689	53 353	74,4	60 177	47 256	78,5
Republika Czeska	55 881	44 549	79,7	55 195	47 425	85,9
Słowacja	22 146	18 842	85,1	23 693	18 720	79,0
Słowenia	13 826	10 858	78,5	12 727	8 263	64,9
Węgry	47 698	31 954	67,0	44 101	34 917	79,2
Cypr	4 423	3 009	68,0	762	498	65,4
Malta	2 950	2 142	72,6	2 003	1 008	50,3
Razem	242 683	180 090	74,2	212 519	169 444	79,7
UE-15	2 684 265	1 747 394	65,1	2 737 434	1 848 757	67,5
Austria	94 674	76 674	81,0	94 394	67 493	71,5
Belgia	230 479	168 279	73,0	246 409	189 490	76,9
Dania	54 820	39 163	71,4	61 759	43 966	71,2
Finlandia	40 859	27 371	67,0	49 308	28 556	57,9
Francja	374 189	257 675	68,9	360 732	235 416	65,3
Niemcy	576 353	374 205	64,9	733 387	468 630	63,9
Grecja	42 268	24 466	57,9	12 217	6 749	55,2
Irlandia	48 759	31 754	65,1	83 834	52 460	62,6
Włochy	282 205	169 136	59,9	280 692	166 336	59,3
Luksemburg	15 930	12 053	75,7	13 046	11 756	90,1
Holandia	256 717	136 390	53,1	287 955	228 900	79,5
Portugalia	44 147	34 020	77,1	28 754	22 978	79,9
Hiszpania	200 424	133 489	66,6	143 586	105 423	73,4
Szwecja	79 849	57 616	72,2	62 510	57 951	92,7
Wielka Brytania	342 392	204 828	59,8	278 851	162 653	58,3
UE-25	2 926 948	1 927 484	65,9	2 949 953	2 018 201	68,4

Źródło: [Eurostat Database... 2005]; obliczenia własne.

W pierwszym roku członkostwa w Unii Europejskiej udział nowych krajów członkowskich w jej handlu globalnym był jeszcze dość skromny. W ramach importu ogółem wynosił on 8,3% (w tym Polski 2,4%), w ramach zaś eksportu ogółem 5,5% (w tym Polski 2,0%). Nowe kraje członkowskie uczestniczyły jednak bardzo intensywnie w handlu wewnątrzunijnym, który – co warto podkreślić – stanowił wtedy 66-68% handlu ogółem krajów UE-25 oraz 75-80% handlu krajów CEE-8, w tym w przypadku Polski 74,4% w jej imporcie oraz 78,5% w jej eksporcie. Z punktu widzenia intensywności uczestnictwa w imporcie wewnątrzunijnym spośród nowych krajów członkowskich Polskę wyprzedzały Republika Czeska, Słowacja i Słowenia, w przypadku zaś eksportu wewnątrzunijnego Republika Czeska, Estonia, Węgry i Słowacja.

W okresie dostosowawczym miały miejsce istotne zmiany w strukturze towarowej i rodzajowej handlu nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej z pozostałymi krajami tejże Unii. Dotyczyło to również Polski (tab. 3).

Tabela 3. Struktura rodzajowa* handlu zagranicznego Polski z pozostałymi krajami członkowskimi rozszerzonej Unii Europejskiej w okresie 1999-2004 (w %)

Rodzaj towarów	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Import Polski						
Wyroby						
– surowcchołonne	8,9	9,8	9,5	8,8	8,3	9,4
– pracochłonne	26,7	25,6	25,4	25,0	54,7	22,4
– kapitałochłonne	20,6	20,5	20,7	22,3	24,2	23,8
– technologicznie intensywne						
– łatwe do imitowania	16,1	16,5	16,1	15,4	14,5	14,9
– trudne do imitowania	27,6	27,6	28,3	28,5	28,3	29,4
– Wyroby niesklasyfikowane	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Eksport Polski						
Wyroby						
– surowcchołonne	15,0	14,7	16,2	13,6	13,4	15,7
– pracochłonne	39,6	35,5	34,5	34,0	33,9	30,3
– kapitałochłonne						
– technologicznie intensywne	20,5	22,1	20,4	20,4	20,9	23,5
– łatwe do imitowania	6,5	6,5	6,8	7,3	6,7	6,5
– trudne do imitowania	18,3	21,2	22,1	24,6	25,1	23,9
– Wyroby niesklasyfikowane	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* podziału wymienianych wyrobów dokonano według klucza zaproponowanego w [Heitger, Schrader, Bode 1992] przy uwzględnieniu dwucyfrowej klasyfikacji SITC .

Zgodnie z przewidywaniami bazującymi na teorii handlu międzynarodowego, w imporcie Polski z pozostałych krajów członkowskich rozszerzonej Unii Europejskiej dominującą i okresowo rosnącą rolę odgrywały artykuły technologicznie intensywne, zwłaszcza trudne do imitowania. Relatywnie duże było także znaczenie importu dóbr kapitałochłonnych. Podobnie kształtowała się sytuacja w przypadku pozostałych nowych krajów członkowskich UE-25 (tab. 4).

Tabela 4. Współczynniki korelacji struktury rodzajowej handlu zagranicznego Estonii, Litwy, Łotwy, Republiki Czeskiej, Słowacji, Słowenii i Węgier z pozostałymi krajami członkowskimi rozszerzonej Unii Europejskiej ze strukturą rodzajową handlu Polski z tymi krajami w latach 1999 i 2004

Kraje	1999	2004
Import		
Polska – Estonia		
Polska – Litwa	0,79	0,93
Polska – Łotwa	0,78	0,48
Polska – Republika Czeska	0,96	0,99
Polska – Słowacja	0,92	0,96
Polska – Słowenia	0,79	0,87
Polska – Węgry	0,94	0,93
Eksport		
Polska – Estonia	0,21	0,72
Polska – Litwa	0,66	0,21
Polska – Łotwa	0,48	0,34
Polska – Republika Czeska	0,50	0,47
Polska – Słowacja	0,60	0,65
Polska – Słowenia	0,83	0,87
Polska – Węgry	-0,07	-0,02

Źródło: [Eurostat Database... 2005]; obliczenia własne.

W analizowanym okresie struktury rodzajowe importu nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej z pozostałych krajów rozszerzonej Unii były do siebie zbliżone. Nowe kraje członkowskie, transformując swoje gospodarki, koncentrowały uwagę przede wszystkim na imporcie dóbr technologicznie intensywnych, w tym trudnych do imitowania. W ich imporcie z pozostałych krajów członkowskich rozszerzonej Unii Europejskiej istotną rolę odgrywały także dobra kapitałochłonne. Inaczej kształtowała się sytuacja (odpowiednio) w eksporcie. W tym przypadku ujawniała się wyraźnie specyfika kierunków proeksportowej specjalizacji każdego z analizowanych krajów, która dodatkowo ewoluowała w nieco odmiennych kierunkach. Potwierdzają to dane tab. 5.

Na tle analizowanych nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej Polska wyróżniała się w okresie 1999-2004 nadmiernie proeksportową specjalizacją w zakresie wyrobów surowcchłonnych i pracochłonnych oraz względnym niedoroz-

wojem proeksportowej specjalizacji w zakresie wyrobów technologicznie intensywnych, zwłaszcza łatwych do imitacji. W obu przypadkach odpowiednie dysproporcje ujawniały się szczególnie wyraźnie przy porównaniach w Węgrami. W polskim eksporcie do pozostałych krajów członkowskich rozszerzonej Unii Europejskiej udział wyrobów technologicznie intensywnych i trudnych do imitowania był też wyraźnie niższy niż w odpowiednim eksporcie Estonii i Republiki Czeskiej. Decydowało o tym wiele czynników, w tym m.in. intensywność i struktura powiązań kapitałowych z partnerami z Unii.

Tabela 5. Struktura rodzajowa eksportu nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej do pozostałych krajów rozszerzonej Unii w 1999 i 2004 roku (%)

Kraj	Rok	Rodzaje wyrobów						Razem
		surowcchołonne	pracochłonne	kapitałochłonne	technologicznie intensywnie		niesklasyfikowane	
					łatwe do imitacji	trudne do imitacji		
Estonia	1999	18,2	29,6	11,2	4,6	30,7	5,7*	100,0
	2004	17,8	26,1	11,5	5,4	33,0	6,2*	100,0
Litwa	1999	35,9	39,2	13,1	3,6	6,4	1,2	100,0
	2004	45,2	29,5	10,6	4,1	9,7	0,9	100,0
Łotwa	1999	44,0	38,1	6,4	4,3	3,8	3,4	100,0
	2004	37,5	33,0	14,7	4,7	5,5	4,6	100,0
POLSKA	1999	5,0	39,6	20,5	6,5	18,4	0,0	100,0
	2004	15,7	30,3	23,5	6,5	23,9	0,1	100,0
Republika Czeska	1999	9,3	23,2	26,4	11,4	29,2	0,5	100,0
	2004	6,9	19,0	25,6	16,2	31,4	0,9	100,0
Słowacja	1999	12,1	24,3	29,2	14,1	20,3	0,0	100,0
	2004	12,0	22,0	33,8	11,2	19,3	1,7	100,0
Słowenia	1999	3,5	36,5	28,6	5,6	25,8	0,0	100,0
	2004	3,6	30,8	30,5	6,1	29,0	0,0	100,0
Węgry	1999	9,4	19,0	18,3	23,2	30,1	0,0	100,0
	2004	8,7	13,5	17,3	23,3	36,2	1,0	100,0
Średnia zwykła	1999	19,5	29,4	19,0	10,3	20,2	1,6	100,0
	2004	19,7	24,1	20,5	11,0	22,7	2,0	100,0

* chodzi o transakcje specjalne i poufne, których nie ujmuje się w odpowiednich statystykach porównywanych krajów.

Źródło: [Eurostat Database... 2005]; obliczenia własne.

Intensywność i struktura powiązań kapitałowych. W okresie przystosowawczym miała również miejsce intensyfikacja powiązań kapitałowych między krajami

członkowskimi rozszerzonej Unii Europejskiej. Obserwowano m.in. względnie intensywny napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich (ZIB) i towarzyszącej temu wiedzy technicznej z krajów UE-15 do nowych krajów członkowskich, zwłaszcza do niektórych z nich (tab. 6).

Tabela 6. Wartość napływu ZIB z krajów UE-15 do nowych krajów członkowskich rozszerzonej Unii Europejskiej w okresie 1999-2003* (w mln euro)

Kraj	1999	2000	2001	2002	2003
Estonia	331	276	339	404	203
Litwa	241	211	221	280	335
Łotwa	115	435	274	47	-102
POLSKA	7 662	10 568	6 753	2 485	1 998
Republika Czeska	3 485	2 897	4 732	-199	-2 541
Słowacja	347	1 366	1 489	4 311	876
Słowenia	481	126	578	1 074	1 104
Węgry	608	4 875	4 451	-751	4 018
Razem	13 270	20 540	18 837	7 651	5 891
Udział w ZIB EU-15 ogółem (%)	4,1	4,7	6,2	5,7	4,5

* nowszych danych brak.

Źródło: [European Union... s. 36].

W analizowanym okresie wartość inwestycji bezpośrednich krajów UE-15 w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej stanowiła od 4 do 6% globalnej wartości ZIB tych pierwszych. Głównym inwestorem były przy tym Niemcy. Ten kraj utrzymywał również pierwszą pozycję, jeśli chodzi o wartość zasobów ZIB ułożonych w większości krajów, które w maju 2004 r. weszły w skład Unii (tab. 7).

Tabela 7. Wartość zasobów ZIB krajów UE-15 w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej na koniec 2002 roku* (w mln euro)

Kraj	EU-15	Niemcy	Francja	Włochy	Holandia	Austria	Wielka Brytania	Pozostałe
Kraje nadbałtyckie	5 349	499	72	28	66	17	45	4 622
POLSKA	44 532	7 743	8 206	1 920	4 627	1 394	3 786	16 856
Republika Czeska	28 244	7 211	1 581	137	3 205	4 190	1 651	10 269
Słowacja	7 523	2 442	1 492	142	P	1 382	P	1 116
Słowenia	2 260	360	339	87	P	977	P	330
Węgry	26 581	9 017	1 620	465	1 898	3 429	2 160	7 992
Razem w/w	114 489	27 272	13 310	2 779	-	11 389	-	41 185

* nowszych danych brak,

P – dane poufne.

Źródło: [European Union... s. 37].

Kraje UE-15 są najważniejszymi inwestorami w nowych krajach członkowskich Unii. W tych krajach inwestują także inni. Chodzi zwłaszcza o inwestycje Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Japonii, Kanady i Norwegii. Te kraje odgrywają również istotną rolę pod względem wartości zasobów ZIB w krajach CEE-8. W kilku ostatnich latach głównym krajem docelowym ZIB są przy tym Republika Czeska oraz Węgry.

Tabela 8. Udział Polski i wybranych nowych krajów Unii Europejskiej oraz całej Unii Europejskiej w światowym handlu towarami w wybranych latach okresu 1995-2004 (w %)

Kraj/grupa krajów	Import			Eksport		
	1995	2000	2004	1995	2000	2004
Estonia	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Litwa	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Łotwa	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
POLSKA	0,6	0,7	0,7	0,4	0,5	0,8
Republika Czeska	0,5	0,5	0,7	0,4	0,4	0,8
Słowacja	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,3
Słowenia	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Węgry	0,3	0,5	0,6	0,2	0,4	0,6
Razem	2,1	2,3	2,8	1,7	1,9	3,0
Unia Europejska-15*	–	35,8	37,1	–	35,9	37,6
Unia Europejska-25**	–	38,1	39,9	–	37,8	40,6

* łącznie z handlem wewnątrzunijnym,

** w składzie od 1.05.2004 łącznie z handlem wewnątrzunijnym.

Źródło: [International Trade... 2005]; obliczenia własne.

3. Miejsce i znaczenie nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej w obrotach międzynarodowych

Postępujący proces integracji gospodarczej między krajami UE-15 i nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej wywiera wyraźny wpływ na kształtowanie się miejsca i znaczenia tych drugich w obrotach międzynarodowych. Jednym z efektów jest wzrost umiędzynarodowienia (internacjonalizacji) życia gospodarczego w tych krajach. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w wielu przekrojach.

Międzynarodowe obroty towarami. Polska oraz pozostałe nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej nie należały w zasadzie nigdy do znaczących importerów oraz – przede wszystkim – eksporterów świata. Dotyczyło to również okresu transformacji systemowej (por. tab. 8).

Udział nowych krajów członkowskich, zwłaszcza niektórych z nich, w handlu światowym towarami wyraźnie się zwiększa. Dotyczy to również Polski. Pod względem stopnia zaangażowania w tym handlu Polska wyróżnia się jednak wyraźnie na niekorzyść na tle analizowanych krajów (tab. 9).

Tabela 9. Udział nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej (poza Cyprem i Malcią) w ich łącznej powierzchni, liczbie ludności oraz wartości dochodu narodowego, importu i eksportu w 2004 roku (w %)

Kraj	Powierzchnia	Ludność	Dochód narodowy	Import	Eksport
Estonia	6,2	1,8	1,5	2,9	2,3
Litwa	9,0	4,7	3,2	4,2	3,6
Łotwa	8,9	3,2	1,8	2,4	1,5
POLSKA	42,8	52,4	44,5	30,4	28,6
Republika Czeska	10,8	14,0	19,0	23,4	25,9
Słowacja	6,7	7,4	7,3	10,1	10,8
Słowenia	2,8	2,7	4,6	5,9	6,0
Węgry	12,8	13,8	17,8	20,7	21,3
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: [Rocznik Statystyczny 2005]; obliczenia własne.

Polska jest nadal krajem zaangażowanym w handel międzynarodowym relatywnie mniej niż wynosi jej udział w powierzchni, ludności i dochodzie globalnym świata. Tak ujmując zagadnienie, ustępuje ona wyraźnie większości nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej, zwłaszcza Republice Czeskiej, Słowacji, Słowenii i Węgrom. Potwierdzają to dane tab. 10.

Tabela 10. Wartość dochodu oraz importu i eksportu *per capita* w Polsce i wybranych nowych krajach Unii Europejskiej w latach 1995 i 2004 (w USD)

Kraj	Dochód		Import		Eksport	
	1995	2004	1995	2004	1995	2004
Estonia	2 467	6 232	1 760	6 324	1 271	4 374
Litwa	1 739	5 203	1 024	3 571	759	2 696
Łotwa	1 768	4 453	728	2 999	522	1 694
POLSKA	3 605	6 610	753	2 309	593	1 932
Republika Czeska	5 349	10 478	2 450	6 651	2 099	6 546
Słowacja	3 618	7 635	1 636	5 435	1 610	5 160
Słowenia	9 931	13 831	4 770	8 519	4 179	7 797
Węgry	4 325	9 928	1 473	5 904	1 218	5 433
Średnia zwykła	4 123	8 046	1 824	5 214	1 531	4 454

Źródło: [International Trade... 2005]; obliczenia własne.

Mimo postępów procesów transformacji systemowej, integracji regionalnej i internacjonalizacji życia gospodarczego Polska jest nadal krajem mniej otwartym niż wszystkie porównywane nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej. Świadczy o tym kształtowanie się udziałów handlu zagranicznego w dochodzie narodowym (tab. 11).

Tabela 11. Udział handlu zagranicznego w dochodzie narodowym Polski i wybranych nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej w latach 1995 i 2004 roku (w %)

Kraj	Import / PKB		Eksport / PKB	
	1995	2004	1995	2004
Estonia	71,3	101,5	51,5	70,2
Litwa	58,9	68,6	43,6	51,8
Łotwa	41,2	67,3	29,5	38,0
POLSKA	20,9	34,9	16,4	29,2
Republika Czeska	45,8	63,5	39,2	62,5
Słowacja	45,2	71,2	44,5	67,6
Słowenia	48,0	61,6	42,1	56,4
Węgry	34,1	59,5	28,2	54,7
Średnia zwykła	44,2	84,8	37,1	55,4

Źródło: [International Trade... 2005]; obliczenia własne.

Wspólną cechą procesu włączania się nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej do międzynarodowego podziału pracy było dotychczas występowanie deficytu ich bilansów handlowych. Apogeum w tym zakresie miało miejsce w 1999 roku. W następnych latach sytuacja zmieniała się jednak zazwyczaj na korzyść, co świadczyło o poprawie międzynarodowej konkurencyjności gospodarek tych krajów (tab. 12).

Tabela 12. Udział wartości eksportu w wartości importu w Polsce i w wybranych nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej w okresie 1995-2005 (w %)

Kraj	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Estonia	72,3	75,8	76,8	74,0	70,6	68,1
Litwa	74,1	69,8	72,1	71,0	73,5	75,5
Łotwa	71,9	58,6	57,1	56,5	55,3	56,4
POLSKA	78,8	64,7	71,7	74,4	78,7	83,9
Republika Czeska	85,1	90,1	91,8	94,7	94,2	98,8
Słowacja	97,8	92,7	85,3	87,0	97,0	93,5
Słowenia	87,6	86,3	91,2	94,7	92,2	92,1
Węgry	83,2	87,7	90,5	91,4	90,1	92,5
Razem	83,3	79,4	83,0	84,4	86,2	89,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych tab. 11.

Poprawa międzynarodowej konkurencyjności gospodarki Polski mierzona stopniem pokrycia wartości importu wartością eksportu była w badanym okresie mniej widoczna niż średnio we wszystkich analizowanych krajach. Pod względem tak mierzonego poziomu międzynarodowej konkurencyjności Polska ustępowała też w ostatnim analizowanym roku dość wyraźnie kilku z nich, zwłaszcza Republice Czeskiej, Słowacji, Węgrom i Słowenii.

Międzynarodowe obroty usługami. Wyrazem postępującego procesu internationalizacji życia gospodarczego w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej jest również wzrost stopnia zaangażowania w międzynarodowej wymianie usług. W światowym handlu usługami kraje te odgrywają jednak nadal ograniczoną rolę (tab. 13).

Tabela 13. Udział Polski i wybranych krajów Unii Europejskiej oraz całej Unii Europejskiej w światowym handlu usługami w wybranych latach okresu 1995-2004 (w %)

Kraj/grupa krajów	Import			Eksport		
	1995	2000	2004	1995	2000	2004
Estonia	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Litwa	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Łotwa	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
POLSKA	0,6	0,6	0,6	0,9	0,7	0,6
Republika Czeska	0,4	0,4	0,4	0,6	0,5	0,5
Słowacja	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Słowenia	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
Węgry	0,3	0,3	0,5	0,4	0,4	0,5
Razem	1,7	1,8	2,1	2,5	2,3	2,4
Unia Europejska-15*	41,8	40,7	43,4	43,0	41,2	45,4
Unia Europejska-25**	43,5	42,5	45,5	45,5	43,5	47,8

* łącznie z handlem wewnątrzunijnym,

** Unia w składzie od 1.05.2004, łącznie z handlem wewnątrzunijnym.

Źródło: [International Trade... 2005]; obliczenia własne.

W przeciwieństwie do sytuacji w większości analizowanych krajów, rozwój obrotów zagranicznych Polski usługami nie podąża za zmianami strukturalnymi w gospodarce światowej i nawet w gospodarce narodowej, a ściślej za tendencją do tzw. tertiarizacji. Dotyczy to zwłaszcza polskiego eksportu (szerzej zob. [Landesmann 2000; Misala 2004]).

Podobnie jak w Grecji, Hiszpanii i Portugalii, w nowych krajach członkowskich nadwyżki w obrotach usługami traktuje się jako swego rodzaju bufor osłabiający utrzymywanie się deficytów w obrotach towarowych. Znaczenie tego buforu jest jednakże w tych krajach wyraźnie zróżnicowane (tab. 14).

Tabela 14. Udział wartości eksportu usług w wartości ich importu w Polsce i w wybranych nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej w okresie 1995-2004 (w %)

Kraj	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Estonia	206,7	172,2	168,0	158,3	131,9	163,2
Litwa	105,5	160,6	171,4	165,3	153,4	163,4
Łotwa	319,1	167,8	175,6	175,9	161,6	150,9
POLSKA	151,8	117,3	110,1	110,4	106,1	108,4
Republika Czeska	136,6	125,9	128,2	110,2	107,1	105,9
Słowacja	132,0	124,7	124,5	120,0	108,6	108,3
Słowenia	141,1	132,3	135,6	134,8	128,7	132,6
Węgry	135,1	124,0	127,0	108,7	95,8	100,6
Razem	144,4	126,4	119,9	117,2	110,5	112,9

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych tab. 13.

Nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej można podzielić na takie, w których rola swego rodzaju bufora handlu usługami (ściślej ich eksportu) wyraźnie rośnie, takie, w których jest ona ustabilizowana, oraz takie, w których wyraźnie się zmniejsza. Polska należy do tej trzeciej grupy krajów.

Międzynarodowe obroty kapitałem produkcyjnym. Ze względu na niski poziom oszczędności narodowych i ograniczone możliwości inwestowania wiele byłych krajów socjalistycznych (w tym Polska) wykazywało zainteresowanie zagranicznym kapitałem już w latach siedemdziesiątych XX wieku, ale do przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych tegoż wieku takie zainteresowanie było dla zagranicznych inwestorów mało atrakcyjne. Zmiana miała miejsce po zapoczątkowaniu procesu transformacji, przy czym szczególnym zainteresowaniem cieszyła się właśnie Polska i kilka innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej [*Lessons from...* 1998; Landesmann 2000; *New Europe...* 2005]. Te kraje nie odgrywały jednak dotychczas znaczącej roli w światowych przepływach zagranicznych inwestycji bezpośrednich (tab. 15).

Tabela 15. Udział Polski i wybranych nowych krajów Unii Europejskiej oraz UE-25 w światowych napływach i odpływach ZIB w wybranych latach okresu 1995-2004 (w %)

Kraj/region	Napływ ZIB			Odpływ ZIB		
	1995	2003	2004	1995	2003	2004
Estonia	0,1	0,1	0,1	*	0,02	0,04
Litwa	0,0	0,1	0,1	*	0,01	0,04
Łotwa	0,1	0,0	0,1	*	0,01	0,01
POLSKA	1,2	0,7	1,0	0,01	0,03	0,11
Republika Czeska	0,8	0,3	0,7	*	0,03	0,07
Słowacja		0,1	0,2	*	0,01	0,02
Słowenia	0,1	0,0	0,1	*	0,08	0,07
Węgry	1,4	0,3	0,6	0,01	0,27	0,07
Razem	3,7	1,6	2,9	–	0,46	0,43
UE-25	–	53,5	33,4	–	60,36	38,32

Źródło: [*World Investment...* (wybrane wydania)]; obliczenia własne.

Pod względem wartości i znaczenia napływu, ale także – oczywiście zdecydowanie mniejszego – odpływu ZIB czołowe miejsce wśród nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej zajmuje Polska. Z tych punktów widzenia można jednak wyraźnie mówić o nadrobieniu dystansu przez kraje mniejsze pod względem powierzchni, zasobów ludzkich, zasobów surowcowych itd. Podobna tendencja ujawnia się, jeśli chodzi o kształtowanie się skumulowanych zasobów ZIB (tab. 16).

Tabela 16. Udział skumulowanych zasobów ZIB w odpowiednich zasobach światowych w krajach Unii Europejskiej w wybranych latach okresu 1995-2004 (w %)

Kraj/region	Zasoby skumulowane w danym kraju/ /regionie – zasoby „pozyskane”			Zasoby danego kraju/regionu poza granicami – zasoby „przekazane”		
	1995	2000	2004	1995	2000	2004
Estonia	0,02	0,05	0,11	*	0,00	0,01
Litwa	0,01	0,04	0,07	*	0,00	0,00
Łotwa	0,02	0,04	0,05	*	0,00	0,00
POLSKA	0,30	0,59	0,69	0,03	0,02	0,03
Republika Czeska	0,14	0,37	0,63	*	0,01	0,03
Słowacja		0,06	0,16	*	0,00	0,01
Słowenia	0,02	0,05	0,06	0,01	0,01	0,03
Węgry	0,45	0,40	0,68	0,01	0,02	0,05
Razem	0,96	1,60	2,45	–	0,06	0,16
EU-25	–	37,62	45,24	–	49,55	53,33

Źródło: [World Investment... (wybrane wydania)]; obliczenia własne.

W ostatnich kilku latach pod względem udziału „pozyskanych” zasobów w odpowiednich zasobach światowych Polska już tylko nieznacznie wyprzedzała Węgry i Republikę Czeską. Jeśli natomiast chodzi o relatywne znaczenie „przekazanych” zasobów ZIB, Polska, dorównując kroku Republice Czeskiej i Słowenii, ustępowała Węgrom, które w tym zakresie zostały liderem w analizowanej grupie krajów. Zdecydowanie gorzej kształtowała się pozycja Polski pod względem wartości skumulowanych zasobów ZIB w przeliczeniu na 1 mieszkańca (tab. 17).

W okresie transformacji kapitał zagraniczny stał się ważnym źródłem dynamizacji procesów inwestycyjnych i wzrostu gospodarczego we wszystkich analizowanych krajach. Miało to również miejsce w kilku ostatnich latach (tab. 18).

W związku z oddziaływaniem wielu różnorodnych czynników (np. zmiany stabilności politycznej i makroekonomicznej, stopień zaawansowania reform gospodarczych i wprowadzane korekty czy intensywność procesów prywatyzacyjnych) wartość strumieni napływu ZIB do nowych krajów członkowskich Unii Europejskich zmieniała się z okresu na okres. W konsekwencji wahały się także udziały pozyskiwanych rocznie ZIB w wartości nakładów brutto, które to nakłady w każdym z tych krajów (zresztą nie tylko) też się zmieniały z roku na rok. Bardziej stabilne było kształtowanie się udziałów wartości skumulowanego napływu ZIB w wartości odpowiednich PKB. Z tego punktu widzenia pod koniec analizowanego

okresu Polska zajmowała miejsce pośrednie. Wyprzedzały ją – i to znacznie – w szczególności Estonia, Węgry i Republika Czeska. Polska wyprzedzała natomiast przede wszystkim Słowenię.

Tabela 17. Wartość skumulowanych zasobów ZIB krajów Unii Europejskiej *per capita* w latach 1995 i 2004 (w USD)

Kraj/region	Skumulowane zasoby „pozyskane”		Skumulowane zasoby „przekazane”	
	1995	2004	2000	2004
Estonia	457	7 101	190	1 042
Litwa	43	1 857	8	123
Łotwa	221	7 943	69	98
POLSKA	171	1 609	26	70
Republika Czeska	566	5 524	73	299
Słowacja		2 693	60	115
Słowenia	300	2 484	386	1 227
Węgry	1 119	5 971	126	443
Razem	–	3 648	117	427
EU-25	–	8 807	6 670	11 359

Źródło: [World Investment... (wybrane wydania)]; obliczenia własne.

Tabela 18. Udział napływu ZIB w nakładach brutto na środki trwałe oraz wartość skumulowanych „pozyskanych” zasobów w PKB w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej oraz UE-25 w wybranych latach okresu 1990-2004 (w %)

Kraj/region	Napływ ZIB/ /nakłady brutto na środki trwałe			Skumulowany napływ/PKB		
	2002	2003	2004	1990	2000	2004
Estonia	14,1	34,5	29,6	*	51,4	85,1
Litwa	25,5	4,6	15,8	*	20,9	28,8
Łotwa	11,4	11,2	16,7	*	29,1	32,9
POLSKA	11,4	10,8	14,5	0,2	20,9	25,4
Republika Czeska	43,2	8,7	15,4	3,9	38,9	52,7
Słowacja	61,1	8,0	11,1	0,5	18,4	35,4
Słowenia	32,7	5,1	6,5	3,8	15,3	15,1
Węgry	19,7	11,7	18,6	1,7	49,0	60,7
Razem*	27,4	11,8	16,0	–	30,5	42,0
UE-25	23,7	16,0	8,8	10,7	26,4	31,7

* średnia zwykła.

Źródło: [World Investment... (wybrane wydania)]; obliczenia własne.

Jednym z przejawów coraz bardziej aktywnego włączania się nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej do współczesnego międzynarodowego podziału pracy i postępującej internacjonalizacji życia gospodarczego w tych krajach jest rozwój ich własnych inwestycji bezpośrednich w innych. Tak rozumiany eksport

kapitału produkcyjnego z tych krajów (przekazywanie własnych zasobów poza granice narodowe w celu osiągnięcia zysku) znajduje się dopiero w następnym etapie rozwoju. Postęp w tym zakresie jest jednak widoczny (tab. 19).

Tabela 19. Udział odpływu ZIB w nakładach brutto na środki trwałe oraz wartość „przekazanych” zagranicą skumulowanych zasobów kapitału produkcyjnego w PKB w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej oraz UE-25 w wybranych latach okresu 1990-2004 (w %)

Kraj/region	Odpływ ZIB/ /nakłady brutto na środki trwałe			Skumulowany odpływ ZIB/PKB		
	2002	2003	2004	1990	2000	2004
Estonia	6,5	5,7	8,2	*	5,0	12,5
Litwa	0,6	0,9	5,4	*	0,3	1,9
Łotwa	0,2	1,4	2,8	*	3,4	1,7
POLSKA	0,6	0,5	1,9	0,7	0,6	1,1
Republika Czeska	1,1	0,9	1,9	*	1,3	2,9
Słowacja	0,1	0,3	-1,5	*	1,6	1,5
Słowenia	3,0	7,0	6,3	1,5	4,0	7,5
Węgry	1,8	8,9	2,4	0,6	2,7	4,5
Razem*	1,7	3,2	3,4	-	2,4	4,2
UE-25	21,7	17,6	11,4	11,5	37,0	10,9

* średnia zwykła.

Źródło: [World Investment... (wybrane wydania)]; obliczenia własne.

Wśród analizowanych krajów Polska wyróżnia się relatywnie najniższą skłonnością do inwestowania za granicą. Nie może zatem dziwić, że pod względem udziału wartości skumulowanego odpływu ZIB w wartości PKB zajmuje wśród nich zdecydowanie ostatnie miejsce, ustępując szczególnie wyraźnie Estonii oraz – w dalszej kolejności – Słowenii, Węgrom i Republice Czeskiej.

4. Podsumowanie i wnioski

Od kilkunastu lat nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej uczestniczą aktywnie w międzynarodowym podziale pracy i tym samym włączają się w postępujący proces internacjonalizacji życia gospodarczego we współczesnym świecie. Dokonuje się to głównie – choć nie tylko – jako skutek zacieśniania się powiązań gospodarczych z innymi krajami rozszerzonej Unii. Z tego punktu widzenia istotną rolę odgrywają coraz bardziej intensywne powiązania handlowe. Są one ważne. Współcześnie ważniejsze znaczenie mają jednak międzynarodowe przepływy kapitału wraz z wiedzą techniczną, które zyskują na znaczeniu jako spoiwo procesów integracji regionalnej i globalizacji gospodarki światowej. Coraz bardziej istotne są zarówno odpowiednie napływy (kapitałowo-technologiczne sprzężenia regresywne – *backward linkages*), jak i – może nawet przede wszystkim – odpowiednie od-

plywy (sprzężenia progresywne – *forward linkages*), które współcześnie stanowią swego rodzaju dźwignię rozwoju handlu i uzyskiwania korzyści z tego tytułu.

Rozwój procesów regionalnej integracji gospodarczej i internacjonalizacji życia gospodarczego dokonuje się w nowych krajach członkowskich w zróżnicowanym tempie. Z tego punktu widzenia Polskę wyprzedza dotychczas kilka innych, zwłaszcza Republika Czeska, Słowacja, Słowenia, Węgry i Estonia. Dzieje się tak m.in. dlatego, że te kraje są bardziej niż Polska otwarte na napływ zagranicznych dóbr i zagranicznego kapitału produkcyjnego, a jednocześnie bardziej intensywnie torują drogę dla swojego eksportu poprzez intensyfikację zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Ze zrozumiałych względów w odniesieniu do tych krajów trudno na razie mówić o ekspansji kapitałowej, ale jej załączki uwidoczniają się coraz bardziej wyraźnie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można sformułować wiele wniosków dla Polski. Za najważniejszy trzeba chyba uznać konieczność dalszej intensyfikacji powiązań gospodarczych z innymi krajami świata, w tym oczywiście z pozostałymi krajami członkowskimi rozszerzonej Unii Europejskiej. W świetle teorii i dotychczasowej praktyki uzasadnione wydaje się zwłaszcza szersze i głębsze otwarcie na produkcję międzynarodową, a nawet zwiększenie stopnia agresywności przy przyciąganiu jej najbardziej atrakcyjnych form, takich jak produkcja technologicznie zaawansowana, laboratoria badawcze czy produkcja eksportowa. Z drugiej strony jest sprawą oczywistą, że nie sposób nie docenić rozwoju sprzężeń progresywnych, w tym zwłaszcza ekspansji kapitałowej i technologicznej. To wymaga jednak spełnienia wielu powszechnie znanych wymagań. Wiele się o tym mówi i pisze, ale dotychczasowe efekty odpowiednich poczynań są niewielkie, zwłaszcza przy dokonywaniu odpowiednich porównań międzynarodowych.

Literatura

- Borbely D., Germ K.-J., *Die EU Osterweiterung aus der Sicht der Beitrittsländer*, „Die Weltwirtschaft” 2003 Heft 4.
- Buch C., *Die Osterweiterung der EU aus ökonomischer Sicht*, „Die Weltwirtschaft” 2003 Heft 4.
- Dicke H., Foders F., *Wirtschaftliche Auswirkungen einer EU – Erweiterung auf die Mitgliedstaaten*, Mohr, Siebeck, Tübingen 2003.
- Direction of Trade Statistic*, IMF, Washington 2005.
- European Union Foreign Direct Investment Yearbook 2005*, Eurostat, Brussels 2005.
- Eurostat Database*, Brussels Eurostat, Brussels 2005.
- Heitger B., Schrader K., Bode E., *Die mittel und osteuropäischen Ländern als Unternehmensstandort*, Mohr Siebeck, Tübingen 1992.
- International Trade Statistics*, WTO, Geneva 2005.
- Landesmann M., *Structural Change in the Transition Economies, 1989-1999*, „Economic Survey of Europe” 2000 nr 2/3.

- Lessons from the Economic Transition. Central and Eastern Europe in the 1990st*, red. S. Zecchini, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht-Boston-London 1998.
- Misala J., *Tendencje rozwojowe handlu zagranicznego Polski w okresie transformacji*, [w:] *Miejsce Polski w gospodarce światowej*, red. A. Ryszkiewicz, SGH, Warszawa 2004.
- New Europe. Report on Transformation*, red. D. Rosati, Instytut Wschodni, Warszawa 2005.
- Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego, GUS, Warszawa 2005.
- Rocznik Statystyczny, GUS, Warszawa 2005.
- World Investment Report*, UNCTAD, Geneva 2005.

NEW EU MEMBERS IN REGIONAL ECONOMIC INTEGRATION AND GLOBALIZATION PROCESSES

Summary

The article deals with basic problems of European Union member countries' participation in the interconnected processes of regional economic integration and globalization. It starts with an overview of redirection of these countries' economic relations towards the European Union with special regard to foreign trade and capital flows. Then follows an assessment of new European Union member countries' participation in the international division of labour taking into account several aspects of internationalization on the markets of goods, services, and foreign direct investments. Some conclusions are formulated as a result of respective statistical analyses.